

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

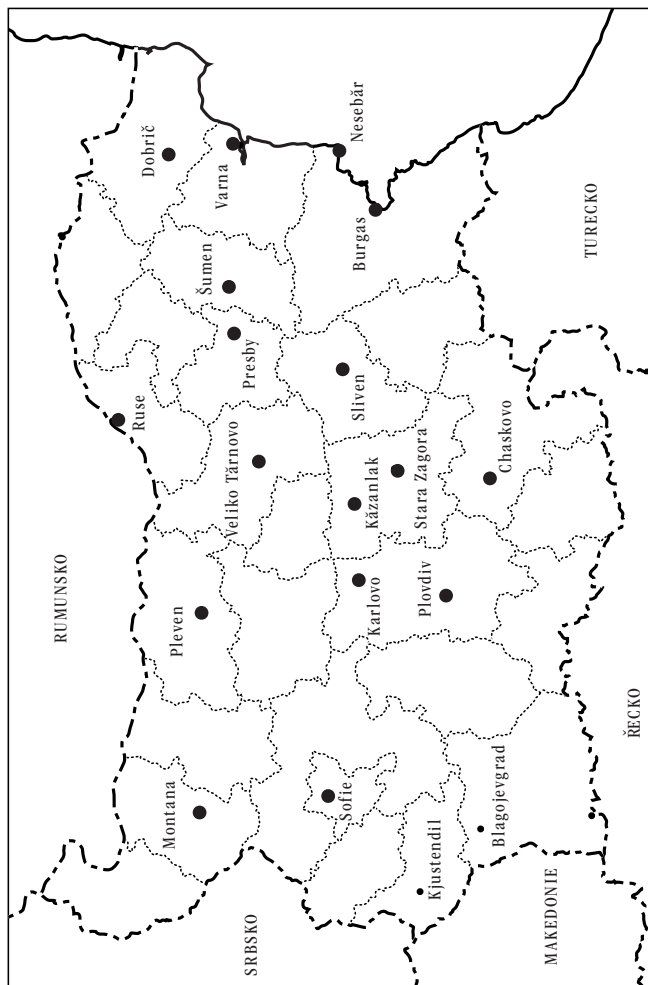
BULHARSKO

Jiří Martínek

S T R U Č N Á   H I S T O R I E   S T Á T Ů

Bulharsko

J I Ř Í   M A R T Í N E K

N A K L A D A T E L S T V Í   L I B R I ,   P R A H A   2 0 0 9

Údaje v textu jsou aktuální k době dokončení rukopisu
(přelom let 2008 a 2009).

© Jiří Martínek, 2009

© Libri, 2009

ISBN 978-80-7277-422-7

Obsah

Pravěk a starověk	8
Bulharsko v pravěku	8
Varnenská kultura	9
Thrákové	10
Odryská říše	12
Hroby a hrobky	13
Součást římského impéria	15
Příchod Slovanů	17
První bulharská říše (681–1018)	19
Bulhaři	19
Chán Krum	21
Boris a přijetí křesťanství	23
Simeon – vrchol bulharského státu	24
Ústup ze slávy	26
Samuel a agonie Bulharska	28
Asěnovci, Šišmanovci a další	29
Bulharsko pod byzantskou nadvládou	29
Bogomilové	30
Tárnovské povstání a vznik druhé bulharské říše	31
Ivan Asen II. a jeho nástupci	33
Ivajlo – pastýř na trůně	34
Terterovci a Šišmanovci	35
Kultura středověkého Bulharska	36
Turecká hrozba a zánik Bulharska	37
Epilog: Varna	39
Pod tureckým jhem	41
Organizace turecké nadvlády	41
Národnostní a náboženské poměry	42
Odpor proti Turkům	44
Hajduci	45
Znovuzrození	46
Rusko-turecké války	46
Počátky národního obrození	47
Architektura a malířství	48
Rakovski, Levski, Botev	49

- Rusko-turecká válka 1877–78 50
- San Stefano, bulharský sen 52
- Bulharsko v letech 1878–1918 54
  - Budování státu 54
  - Východní Rumelie 55
  - Slivnica 56
  - Nová dynastie 58
  - Stambolovská diktatura 59
  - Kultura a věda za národního vzepětí 60
  - Makedonská otázka a ilindenské povstání 62
  - Úplná nezávislost 64
  - Balkánské války 65
  - Po boku Centrálních mocností 67
- Meziválečné Bulharsko 70
  - Mír z Neuilly 70
  - Zemědělská vláda 71
  - Stambolijského a Daskalovův pád 72
  - Krvavý profesor Cankov 73
  - Třicátá léta a světová krize 75
  - Georgi Dimitrov a lipský proces 76
  - V předvečer nové války 77
  - Bulharsko jako Hitlerův spojenec 79
  - „Osvobození“ 81
  - Poválečný epilog 83
- Komunistický režim 85
  - Konec demokracie 85
  - Pod zrakem Stalinovým 86
  - Odstranění kultu osobnosti (po bulharsku) 89
  - „Korunní princezna“ 91
  - Budování národního hospodářství 92
  - Bulharská kultura a věda ve 20. století 94
- Na cestě do Evropy 97
  - Turecký problém 97
  - Revoluce, kterou národ nechtěl 98
  - Nad propastí 100
  - Carův (nijak slavný) návrat a budoucí šance 102
- Česko-bulharské vztahy 105
- Encyklopedické heslo 113
- Státní svátky 122

Představitelé státu	123
Literatura	128
Rady turistům	130
Nejdůležitější telefonní čísla	132
Jazyková první pomoc	134
Nejdůležitější slova a fráze	135
Číslice	135
Poznámka k přepisu vlastních jmen	136
Seznam zkratk	137

Pravěk a starověk

Bulharsko v pravěku

Území dnešního Bulharska patří k nejdéle obývaným oblastem Evropy. Lze uvažovat, že jej aspoň částečně osídlili pravěcí lidé už ve starších čtvrtohorách, neboť z tohoto období pochází archeologické nálezy z jeskyně Petralona v severním Řecku nacházející se nedaleko od nynějších bulharských hranic. Tamní kosterní nálezy patříci jednomu z předchůdců člověka jsou staré asi 800 000 let. Nálezy přímo z bulharského území z této doby však zatím nemáme k dispozici.

V dobách ledových se Bulharsku kontinentální zalednění vyhnulo, jižní hranice souvislé ledové masy zasahovaly pouze na dnešní střední Ukrajinu. Hřeben Karpat uchránil většinu území od nejhorších klimatických následků, ale vegetace i tak měla podobu spíše dnešního Švédska s hustými jehličnatými lesy. Zalednění se ovšem výrazně projevilo v horách, které se podobaly nynějším Alpám (na Rile byly až 15 km dlouhé ledovcové splazy, obdobně i v Pirinu) a dosud jsou zde zachována četná jezera ledovcového původu.

Pravděpodobně nejstarší přímé stopy po osídlení člověkem pochází z jeskyně Bačo Kiro, která leží ve středním Bulharsku poblíž Drjanovského kláštera a asi 15 km od Gabrova. Při výzkumech ze 70. let 20. století polsko-bulharská expedice našla pračlověkem zdobené kostěné předměty ze staršího paleolitu (cca 100 000 let staré; vrstva 12) a také čtyři ohniště z doby před asi 45 000 lety, v nichž vědci našli jedny z nejstarších kosterních pozůstatků druhu *Homo sapiens sapiens* v Evropě (vrstva 11). Konečně v dalších, vyšších vrstvách (č. 4–9) archeologové objevili četné předměty z období aurignacienu, jejichž stáří se odhaduje na 28 000 až 40 000 let. (Jeskyně, vzdálená jen asi 300 metrů od slavného Drjanovského kláštera, je přístupná i turistům.)

Z mladšího období je důležitou lokalitou Tmavá díra (*Tamnata dupka*) u obce Karkulovo nedaleko Lukovitu v severním Bulharsku z období před asi 25 000 lety, či Kamenný les (*Po-*

biti kámani) nedaleko Varny, kde přímo uprostřed jedinečné geologické lokality našel pozůstatky po tábořišti druhu *Homo sapiens sapiens* (o stáří 20 000 až 30 000 let) ve 30. letech 20. století samorostlý český archeolog Jaroslav Petrbok.

Jednotlivé archeologické nálezy dokládají osídlení území i v dalších epochách, ale početnější kolekce jsou k dispozici až z doby, kdy se na Balkáně usadili první zemědělci.

Varnenská kultura

K nejvýznamnějším pravěkým kulturám na bulharském území patřily neolitické kultury Hamangia a Vinča (druhá z nich ovšem s centrem na území dnešního Srbska), v období eneolitu varnenská kultura (5. tisíciletí před n. l.) a v době bronzové kultura Ezero.

Naleziště Karanovo poblíž Slivenu, kde se našly pozůstatky osídlení ze všech těchto epoch, pak slouží jako vhodné měřítko pro chronologii prehistorie na celém Balkáně. Zde byla nalezena už neolitická vesnice z první půlky 6. tisíciletí před n. l. tvořená skoro 20 budovami, které mohly poskytovat obydlí cca stovce obyvatel. Na tyto vrstvy (Karanovo II–III) však navazovala celá řada dalších sídelních vrstev až téměř do změny letopočtu.

Za nejzajímavější z pravěkých nalezišť na bulharském území je považována lokalita Varna, která je obvykle datována do období eneolitu (podle datování C^{14} cca 4400–4100 před n. l., což odpovídá jihobulharskému stupni Karanovo VI). Nachází se asi 4 km západně od centra nejvýznamnějšího bulharského přístavu, kde byla náhodou nalezena v říjnu 1972 při budování průmyslové zóny – následné archeologické výzkumy R. Marinova a I. Ivanova se pak protáhly na více než 20 let. Celkem zde prozkoumali na 300 hrobů, zhruba 60 % plochy pravěkého pohřebiště. Další podobné pohřebiště bylo nalezeno v Durankulaku u rumunských hranic, kde bylo prozkoumáno dokonce na 1 200 hrobů.

Naleziště varnenské kultury jsou typická jednak bohatstvím nalezené keramiky, jednak kostrovými pohřby s četnými šperky ze zlata (Z jediného hrobu Varna č. 43, v němž mimochodem chyběla kostra, je známo víc drahého kovu než ze všech ostat-

ních evropských nalezišť té doby dohromady. Na varnenské nekropoli bylo vyzvednuto celkem na 6 kg zlata!) a korálků, ale také s početnými nástroji ze světlého pazourku a obsidiánu. Vzácný nález představovalo i několik pohřebních masek z nepálené hlíny. Lid varnenské kultury dokázal mj. zpracovávat měděnou rudu; těžil jí zřejmě v pohoří Sredna Gora a jeho obchodní kontakty sahaly až k dolní Volze a na řecké ostrovy. Jejich náboženství zřejmě počítalo s existencí posmrtného života.

Konec kultury na sklonku 5. tisíciletí je nečekaně náhlý: bulharská archeoložka H. Todorovová ho vysvětluje prudkou změnou podnebí, které se obyvatelé nedokázali přizpůsobit, jiné teorie mluví o epidemii, další o vpádu nájezdníků ze severovýchodu.

V období eneolitu se na území Bulharska objevují osady prvních zemědělců, v Madaře (u Šumenu) archeologové dokonce objevili celou dílnu na výrobu pazourkových nástrojů (asi třetí tisíciletí před n. l.). Další doklady o užívání kovů máme z doby 2000–1800 let před n. l. z lokality Kremikovci u Sofie; místní obyvatelé tam primitivním způsobem tavili měděnou rudu. Od 2. tisíciletí se šířila znalost bronzu, zatímco železo se na Balkáně objevuje ve větším měřítku až po roce 1000 před n. l. Thrákové však později vynikli především jako umělečtí zpracovatelé zlata a stříbra.

Záhadnou stavbou z bulharského dávnověku je komplex Perperikon, který se někdy pokládá za Dionýsův chrám, ale pravděpodobně je starší. Leží ve východní části Rodop, 15 km od města Kárdžali; jeho největší částí je kulatý kamenný oltář vytesaný do skály o průměru téměř dva metry. Někteří archeologové se o tomto místě domnívají, že je vrstevníkem Mykén, podle jiných výzkumů tato megalitická památka náleží už do 3. tisíciletí před n. l. s následnou úpravou za Thráků. Poté ji však na několik tisíc let porostl hustý les, teprve v současnosti postupně kácený.

Thrákové

Do historie uvedli území dnešního Bulharska Thrákové, kteří jsou podle archeologických nálezů doložitelní od 12. století před n. l. Jejich etnický původ je nejasný; předpokládá se, že

snad vznikli smíšením původních obyvatel Balkánského poloostrova s indoevropskými kmeny, které přišly do Evropy v rané době bronzové (na přelomu 3. a 2. tisíciletí před n. l.). Jejich jazyk patřil zřejmě do satemové skupiny indoevropských jazyků (měli tedy blíže k Íráncům či Skytům a poté Sarmatům a Slovanům než k západoevropským Keltům, Řekům a Římanům); uvažuje se nicméně též o jejich velké blízkosti s malosijskými národy (zejména Frýgy, Mysy a Bithýny), zatímco vztah k mínójské anebo později mykénské kultuře je spíše předmětem spekulací.

Podle řecké mytologie byli Thrákové potomky muže jménem Thrax, údajného syna boha války Area. První písemné zmínky o Thrácích nalézáme v Homérově *Iliadě*, kde vystupují jako spojenci Trójanů. Podle téhož zdroje se Thrákie táhla od řeky Vardaru (řecky *Axios*) na západě až k Dardanelám a Černému moři na východě. Toto vymezení, které zahrnuje vlastně vše mezi Řeckem a Skýthií, tj. severním Černomořím, se opakuje i u dalších autorů. „Otec historie“ Hérodotos Thráky v 5. století před n. l. považoval za druhý nejpočetnější národ na světě (po Indech) a domníval se, že pokud by se dokázali sjednotit, stali by se i národem nejmocnějším; tento názor dnes pokládáme za přehnaný, nicméně dokládá respekt, jaký u Řeků budili.

Thrákové byli usedlí zemědělci (pěstovali mj. pšenici a proso), znali bronz i železo – přesto je Řekové měli za barbary. Podobně jako u Keltů a jiných barbarských kmenů žila většina lidí v prostých, opevněných vesnicích na vrcholcích kopců. Existovala zde i řada větších pevností, které sloužily rovněž jako regionální obchodní centra. Thrákové velmi dobře ovládali jízdu na koni a prosluli jako udatní bojovníci. Řecké městské státy je proto často najímaly jako žoldnéře. Vedle toho však dosáhli i vysoké kulturní úrovně. Dělili se na celou řadu kmenů, k nimž patřili mj. Getové a Dákové (v dnešním Rumunsku toto příbuzenství ale není přijímáno zcela jednoznačně, rumunští badatelé naopak staví Dáky na úroveň Thráků jako kmenového svazu), Sardové (v oblasti Serdiky, nynější Sofie), Moesové nebo Béssové – ti prosluli schopností zpracovávat železnou rudu i drahé kovy. U Černého moře žili Astové a Tinitové, při řece Marici pak historicky významní Odrysové. Vrchol thrácké kultury měl nastat někdy ve 7.-4. století

před n. l., politicky – ale i ve výtvarném umění – ovšem o sobě dávali vědět mnohem déle. Nedořešený zůstává i jejich vztah k dalším sousedům na západě – Makedoncům, kteří po velkém vzepětí (Alexandrova říše) byli rovněž pořečtění.

V průběhu 7.–6. století před n. l. se na pobřeží Černého a Egejského moře začali za tzv. velké kolonizace stěhovat Řekové z Malé Asie a z Balkánského poloostrova a zakládali tu svá města, tzv. kolonie. K těm nejvýznamnějším, nacházejícím se na nynějším bulharském území, patřily (od jihu) Apollonia – dnešní Sozopol, Anchialos/Pomorie, Mesembria/Nesebăr, Odéssos/Varna či Dionýsopolis/Balčík; k vůbec nejdůležitějším pak patřil Byzantion, na jehož místě dnes stojí Konstantinopol (u nás nazývaný Cařihrad), dnes turecký Istanbul. Řekové a Thrákové spolu žili v poměrně dobrých vztazích, přičemž mezi nimi docházelo k vzájemnému kulturnímu ovlivňování; Thrákové mj. převzali řecké písmo – bohužel známe jen něco málo přes dvě stovky thráckých slov a jmen, takže o jejich přesném lingvistickém zařazení se vedou spory. Jako „lingua franca“ se zejména v kontaktech s cizinci užívala řečtina, kterou zřejmě i část thráckého obyvatelstva (hlavně z vyšších vrstev) přijala za svou. Thrákové prosluli též smyslem pro hudbu: thráckého původu prý byl i bájný pěvec Orfeus.

Odryská říše

Thrákie jižně od Dunaje (s výjimkou Běsů a některých menších kmenů na západě) byla téměř půl století ovládána Peršany, jejichž král Dareios I. († 486 před n. l.) si je podmanil při vojenském tažení někdy v roce 512 před n. l. Při vhodné příležitosti však Thrákové od Peršanů zase odpadli: roku 479 před n. l. obětovali perského vojevůdce Oiobaze, který k nim utekl po porážkách u Salamíny a Platají, neboť thráctí bohové si žádali i lidskou krev...

Thrákové vytvořili i první státní útvary. K nejmocnějším z mnoha thráckých kmenů patřili Odrysové sídlící v oblasti mezi Starou planinou, Dardanelami a pobřežím Egejského moře. Jejich vládce Teres vytvořil mezi roky 480–440 před n. l. centralizovaný stát, s jehož existencí jako mocenským faktorem museli počítat jak Athéňané, tak dokonce Peršané. Ně-

kteřá thrácká (pobřežní) města se stala členy Athénského námořního spolku, ale Sevt I. (Seuthés, asi 424–405 před n. l.) zasáhl do událostí peloponéské války naopak na straně Sparty. Za vrchol thrácké moci jsou pak považována léta, kdy vládl Kotsys I. (389–359 před n. l.), ale po jeho zavraždění moc Odrysů rychle upadla. Jeho syn Kersobleptés nechal razit bronzové mince a udržoval přátelské vztahy s Filipem II. Makedonským; když se však otevřeně připojil na stranu Athéňanů, vytáhl Filip v čele vojska do Thrákie a zabil Kersobleptova syna. Roku 351 před n. l. pak makedonský vládce dobyl západní část Thrákie a učinil z ní součást své říše. O deset let později si podmanil i zbytek země jižně od pohoří Hemus, jak se tehdy označovala Stará planina (Balkán). V několika thráckých městech založil pevnosti s vojenskými posádkami, z nichž nejdůležitější byla Filippopolis, dnešní Plovdiv, založená na místě staršího města zvaného Pulpudeva či Eumolpias. Po jeho smrti se Thrákové vzbouřili, ale odboj bleskově potlačil Filipův nástupce Alexandr Veliký († 323 před n. l.), který v roce 335 před n. l. dobyl i území na sever od Staré planiny až po deltu Dunaje. Thráctí žoldníci se pak účastnili Alexandrova slavného tažení proti Persii.

Makedonské panství v Thrákii se rozpadlo brzy po vojevůdcově smrti; na jihu vyhnal Alexandrova nástupce (diadocha) Lýsimacha potomek odryských vládců Sevt (Seuthés) III., zatímco sever se stal doménou Dáků a jim příbuzných Getů. Boje s Makedonií pokračovaly až do Lýsimachovy smrti († 281 před n. l.). Krátce poté (roku 279 před n. l.) sem vpadli ze severozápadu Keltové a na dvě generace si Thrákii podrobili, čímž říše Odrysů definitivně zanikla. Část Keltů (říkalo se jim zde Galatové) odešla do Malé Asie a tam žili až do 2. století před n. l., kdy se smísili s okolními národy.

Hroby a hrobky

Thrákové za sebou zanechali jedinečné kulturní dědictví. Vedle řady archeologických nalezišť – jedním z nejznámějších bylo panovnické město Seuthopolis, zmizelé v 50. letech 20. století pod hladinou přehrady na řece Tundža poblíž Kazanlaku, či zlatým pokladem proslavené Panagjurište – k němu patří hlavně za-